

Anna KościółekUniwersytet Rzeszowski
ORCID: 0000-0003-2656-3453**MODEL ZAŻALENIA W ŚWIEŁLE NOWELIZACJI KODEKSU
POSTĘPOWANIA CYWILNEGO Z 4 LIPCA 2019 r.****Wprowadzenie**

24 lipca 2019 r. prezydent podpisał ustawę z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹. Nowelizacja ta ze względu na swoją obszerność i zakres ma fundamentalne znaczenie dla przebiegu postępowania cywilnego i stanowi największą zmianę przepisów tego postępowania od czasu nowelizacji², która weszła w życie 3 maja 2012 r. Zgodnie z uzasadnieniem³ projektu nowelizacja dotyczy dziesięciu ogólnie ujętych bloków tematycznych, które obejmują kolejno: przygotowanie rozprawy, przeciwdziałanie nadużyciu prawa procesowego, dowody, uzasadnianie wyroków i postępowanie odwoławcze, postępowanie w sprawach gospodarczych, inne postępowania odrębne, ogólne usprawnienie postępowania, postępowanie zabezpieczające, koszty sądowe, przepisy wprowadzające i przejściowe. Wśród tak ujętych zagadnień znajduje się m.in. część poświęcona nowelizacji dotychczasowej regulacji prawnej zażalenia. Zmiany wprowadzone w tym zakresie objęły brzmienie sześciu spośród siedmiu artykułów składających się do tej pory na treść rozdziału poświęconego regulacji tego środka odwoławczego (art. 394–398 k.p.c.) oraz uzupełniły ten rozdział o kolejne trzy artykuły (art. 394^{1a}, 394^{1b}, 394³ k.p.c.). Zmiany te w istotny sposób wpływają w szczególności na model kontroli rozstrzygnięć sądu w kwestiach incydentalnych, które nie są jednocześnie rozstrzygające dla całego postępowania.

¹ Dz.U. 2019, poz. 1469, dalej: nowelizacja.

² Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2011, nr 233, poz. 1381).

³ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Druk sejmowy nr 3137, Sejmu RP VIII kadencji, s. 1–2.

Zmiany w regulacji prawnej zażalenia

Zażalenie do sądu drugiej instancji

Nowelizacja z 4 lipca 2019 r. znacznie ogranicza zawarty w art. 394 § 1 k.p.c. katalog postanowień sądu pierwszej instancji, na które przysługuje zażalenie do sądu drugiej instancji. Zmiana ta stanowi wyraz dążenia do maksymalizacji wykorzystania tego wariantu kontroli rozstrzygnięć incydentalnych, który do tej pory stosowany był wyłącznie w odniesieniu do określonych postanowień sądu drugiej instancji, a który sprowadza się do stosowania tzw. zażalenia poziomego, tj. zażalenia rozpoznawanego przez inny skład sądu tej samej instancji. Innymi słowy, nowelizacja zakłada, że ponowna ocena kwestii incydentalnej nie powinna się co do zasady łączyć z przeniesieniem sprawy do sądu wyższej instancji. Projektodawcy uznali, że takie rozwiązanie pozwoli wyraźnie rozgraniczyć kompetencje sądu pierwszej i drugiej instancji, temu drugiemu pozostawiając przede wszystkim merytoryczną kontrolę wyniku postępowania sądowego i odciążając go od rozstrzygania kwestii drobnych. Co więcej, rozszerzenie „zażalenia poziomego” obniża koszty postępowania (przekazywanie akt sądowych) oraz redukuje trudności organizacyjne. Wprowadzona została zatem zasada rozpoznawania spraw incydentalnych przez sąd tej samej instancji z tym jednak zastrzeżeniem, że nie dotyczy to orzeczeń w taki czy inny sposób kończących postępowanie lub przerywających bieg postępowania w danym sądzie.

Praktyczna realizacja przedstawionego powyżej założenia sprowadza się do zmiany dotychczasowego brzmienia art. 394 § 1 k.p.c. polegającej na przeniesieniu wielu dotychczas ujętych w jego treści postanowień do dodanego na mocy nowelizacji art. 394^{1a}, który jako regułę przewiduje zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji. Tym samym postanowienia pominięte przez nowelizację w wyliczeniu zawartym w art. 394 straciły cechę postanowień zaskarżalnych zażaleniem o charakterze dewolutywnym, przy czym wszystkie te postanowienia zostały uwzględnione w art. 394^{1a} jako zaskarżalne zażaleniem poziomym. W efekcie tej zmiany zażalenie do sądu drugiej instancji w aktualnym stanie prawnym przysługuje wyłącznie na postanowienia sądu pierwszej instancji kończące postępowanie w sprawie, a ponadto na postanowienia sądu pierwszej instancji i zarządzenia przewodniczącego, których przedmiotem jest: zwrot pisma wniesionego jako pozew, z którego nie wynika żądanie rozpoznania sprawy; zwrot pozwu; odmowa odrzucenia pozwu; przekazanie sprawy sądowi równorzędnemu lub niższemu albo podjęcie postępowania w innym trybie; zawieszenie postępowania i odmowa podjęcia zawieszonego postępowania; zwrot kosztów, określenie zasad ponoszenia przez strony kosztów procesu, zwrot opłaty lub obciążenie kosztami sądowymi – jeżeli strona nie składa środka zaskarżenia co do istoty sprawy.

Na marginesie uwag poświęconych ograniczeniu katalogu orzeczeń sądu pierwszej instancji zaskarżalnych zażaleniem do sądu drugiej instancji warto zauważyć, że katalog ten uległ również pewnemu rozszerzeniu. Został on bowiem uzupełniony w ten sposób, że wyraźnie przewidziano możliwość zaskarżenia zarządzenia o zwrocie pisma wniesionego jako pozew, z którego nie wynika żądanie rozpoznania sprawy (art. 394 § 1 pkt 1 k.p.c.). Zmiana ta związana jest z wprowadzeniem regulacji ujętej w dodanym art. 186¹ k.p.c., który obliguje przewodniczącego do zwrotu wniesionego do sądu pisma, ilekroć z pisma tego – w ocenie przewodniczącego – nie wynika żądanie rozstrzygnięcia sprawy. Ustawodawca uznał, że ocena taka wymaga kontroli instancyjnej, którą należy przewidzieć w katalogu zawartym w art. 394 § 1 k.p.c., jako że zażalenie na zarządzenie o zwrocie takiego pisma nie mieści się w istniejącej już kategorii zażalenia na zwrot pozwu. Tym samym zmiana ta choć *prima facie* nie wpisuje się w dążenie do zmniejszenia liczby orzeczeń podlegających zaskarżeniu do sądu drugiej instancji, nie stanowi zaprzeczenia tej tendencji.

Zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji

Jak już wspomniano, wprowadzony na mocy analizowanej nowelizacji model kontroli postanowień sądu pierwszej instancji zakłada, że ponowna ocena kwestii incydentalnej co do zasady nie łączy się z przeniesieniem sprawy do sądu wyższej instancji. Świadczy o tym w szczególności brzmienie dodanego na mocy nowelizacji art. 394^{1a} § 1 k.p.c., zgodnie z którym zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji przysługuje na postanowienia tego sądu, których przedmiotem jest: odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcie takiego zwolnienia oraz odmowa ustanowienia adwokata lub radcy prawnego lub ich odwołanie; oddalenie opozycji przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego oraz niedopuszczenie interwenienta do udziału w sprawie wskutek uwzględnienia opozycji; rygor natychmiastowej wykonalności; wstrzymanie wykonania prawomocnego orzeczenia do czasu rozstrzygnięcia skargi o wznowienie postępowania; stwierdzenie prawomocności orzeczenia; skazanie świadka, biegłego, strony, jej pełnomocnika oraz osoby trzeciej na grzywnę, zarządzenie przymusowego sprowadzenia i aresztowania świadka oraz odmowa zwolnienia świadka i biegłego od grzywny i świadka od przymusowego sprowadzenia; odmowa uzasadnienia orzeczenia oraz jego doręczenia; sprostowanie lub wykładnia orzeczenia albo ich odmowa; zwrot zaliczki, zwrot kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu oraz wynagrodzenie biegłego, mediatora i należności świadka, a także koszty przyznane w nakazie zapłaty, jeżeli nie wniesiono środka zaskarżenia od nakazu; oddalenie wniosku o wyłączenie sędziego; zatwierdzenie ugody zawartej przed mediatorem; odrzucenie zażalenia; odrzucenie skargi na orzeczenie referendarza sądowego. Co więcej, ustawą z dnia 31 lipca 2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ogra-

niczenia obciążeń regulacyjnych⁴ ustawodawca rozszerzył katalog postanowień podlegających poziomemu zażaleniu przed sądem pierwszej instancji o postanowienia wydawane w postępowaniu w sprawach z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów oraz w sprawie praktyk nieuczciwe wykorzystujących przewagę kontraktową.

Wyjątek od tak ujętej zasady stanowią wspomniane już postanowienia sądu pierwszej instancji oraz zarządzenia przewodniczącego wskazane w treści art. 394 § 1 k.p.c., na które przysługuje zażalenie do sądu drugiej instancji. Zasada, zgodnie z którą ponowna ocena kwestii incydentalnej co do zasady nie łączy się z przeniesieniem sprawy do sądu wyższej instancji, doznaje ograniczeń również w przypadku, gdy w sądzie pierwszej instancji nie można utworzyć składu do rozpoznania zażalenia (np. gdy wszyscy sędziowie podlegają wyłączeniu). Wówczas bowiem zażalenie rozpoznaje sąd drugiej instancji. Podstawą przekazania zażalenia sądowi drugiej instancji jest w takiej sytuacji notatka stwierdzająca niemożliwość utworzenia składu do rozpoznania zażalenia⁵.

Ustawodawca nie uregulował samodzielnie i w kompletny sposób wymagań, jakie stawia zażaleniu poziomemu, a także przebiegu postępowania wywołanego jego wniesieniem. Odesłał w tym zakresie do odpowiedniego stosowania przepisów o zażaleniu o charakterze dewolutywnym. W postępowaniu toczącym się na skutek zażalenia o charakterze poziomym stosuje się odpowiednio przepisy art. 394 § 2 i 3 oraz art. 395–397. Tym samym termin do wniesienia zażalenia wynosi tydzień od dnia doręczenia postanowienia z uzasadnieniem. Jeżeli jednak przy wydaniu postanowienia sąd odstąpił od jego uzasadnienia, termin liczy się od dnia ogłoszenia postanowienia, a jeżeli podlegało ono doręczeniu – od dnia jego doręczenia. Zażalenie powinno czynić zadość wymaganiom przepisanych dla pisma procesowego oraz zawierać wskazanie zaskarżonego postanowienia i wniosek o jego zmianę lub uchylenie, jak również zwięzłe uzasadnienie zażalenia ze wskazaniem w miarę potrzeby nowych faktów i dowodów. W przypadku wniesienia zażalenia sąd pierwszej instancji niezwłocznie przedstawia je wraz z aktami sądowi właściwemu do jego rozpoznania. Strona przeciwna może wnieść odpowiedź na zażalenie w terminie tygodnia od dnia doręczenia zażalenia, a w przypadkach, gdy ustawa przewiduje doręczenie zaskarżonego postanowienia tylko jednej ze stron oraz w przypadkach wskazanych w art. 394^{1a} § 1 pkt 6 – od dnia wniesienia zażalenia. Jeżeli zażalenie zarzuca nieważność postępowania lub jest oczywiście uzasadnione, sąd, który wydał zaskarżone postanowienie, może na posiedzeniu niejawnym, nie przysyłając akt sądowi drugiej instancji, uchylić zaskarżone postanowienie i w miarę potrzeby sprawę rozpoznać na nowo. Od ponownie wydanego postanowienia przysługują

⁴ Dz.U. 2019, poz. 1495.

⁵ M. Romańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian*, t. I, red. T. Zembruski, Warszawa 2019, s. 898.

środki odwoławcze na zasadach ogólnych. Sąd może wstrzymać wykonanie zaskarżonego postanowienia do czasu rozstrzygnięcia zażalenia. Sąd rozpoznaje zażalenie na posiedzeniu niejawnym w składzie trzech sędziów. W postępowaniu toczącym się na skutek zażalenia sąd uzasadnia z urzędu postanowienie kończące to postępowanie. W sprawach, w których zażalenie oddalono lub zmieniono zaskarżone postanowienie, pisemne uzasadnienie sporządza się tylko wówczas, gdy strona zgłosiła wniosek o doręczenie postanowienia z uzasadnieniem. Do postępowania toczącego się na skutek zażalenia stosuje się odpowiednio przepisy o postępowaniu apelacyjnym.

Reguła kolizyjna

Rozszerzenie dotychczasowego zakresu zastosowania „zażalenia poziomego” w odniesieniu do określonych przez ustawodawcę postanowień wydawanych przez sąd pierwszej instancji (art. 394^{1a} § 1) przy jednoczesnym wskazaniu wyjątków w postaci postanowień zaskarżalnych zażaleniem do sądu drugiej instancji (art. 394 § 1 k.p.c.) wymusiło konieczność wprowadzenia reguły kolizyjnej. Zestawienie katalogów postanowień ujętych w art. 394 § 1 oraz art. 394^{1a} § 1 k.p.c. wskazuje bowiem, że pewne postanowienia mogą się lokować zarówno w wykazie postanowień zaskarżalnych do sądu drugiej instancji, jak i w trybie zażalenia poziomego (np. postanowienie kończące postępowanie, odmawiając sporządzenia uzasadnienia). Dlatego też nowelizacja uzupełnia rozdział poświęcony regulacji prawnej zażalenia o art. 394^{1b}, który rozstrzyga o modelu kontroli wówczas, gdy postanowienie należy do obu wspomnianych grup jednocześnie. Przepis ten przewiduje, że jeżeli zaskarżono postanowienie, o którym mowa w art. 394 § 1 i zarazem w art. 394^{1a} § 1, zażalenie rozpoznaje sąd drugiej instancji. Reguła kolizyjna wprowadzona w komentowanym przepisie zakłada zatem, że w przypadku postanowień należących jednocześnie do katalogu postanowień zaskarżalnych w trybie zażalenia poziomego (art. 394^{1a} § 1 k.p.c.) oraz wykazu postanowień zaskarżalnych do sądu drugiej instancji (art. 394 § 1 k.p.c.) ponowna ocena kwestii incydentalnej łączy się z przeniesieniem sprawy do sądu wyższej instancji.

Zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji

Nowelizacja z 4 lipca 2019 r. wprowadziła zmiany w przepisach regulujących tzw. zażalenie poziome w postępowaniu przed sądem drugiej instancji (art. 394² k.p.c.). Instytucja zażalenia poziomego, tj. zażalenia do innego składu tego samego sądu, została wprowadzona na mocy ustawy z dnia 28 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego⁶ w odniesieniu do posta-

⁶ Dz.U. nr 138, poz. 806.

nowień sądu drugiej instancji oddalających wniosków o wyłączenie sędziego oraz postanowień w przedmiocie skazania świadka, biegłego, strony, jej pełnomocnika oraz osoby trzeciej na grzywnę, zarządzenia przymusowego sprowadzenia i aresztowania świadka oraz odmowy zwolnienia świadka i biegłego od grzywny i świadka od przymusowego sprowadzenia, z wyjątkiem postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji (art. 394² § 1 k.p.c.). Następnie ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁷ zmodyfikowano przepis art. 394² § 1 k.p.c. przez rozszerzenie możliwości złożenia zażalenia poziomego na postanowienie w przedmiocie zwrotu kosztów procesu, zaś na mocy ustawy z dnia 7 lutego 2014 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego⁸ na postanowienie w przedmiocie zwrotu kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu.

Na skutek nowelizacji art. 394² § 1 k.p.c. uległ kolejnej zmianie, której istota sprowadza się do kolejnego rozszerzenia katalogu postanowień sądu drugiej instancji podlegających zaskarżeniu w trybie zażalenia poziomego, a tym samym zwiększenia wykorzystania tego wariantu kontroli postanowień sądu odwoławczego. W efekcie wprowadzonych zmian zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji przysługuje na postanowienia tego sądu, których przedmiotem jest: odrzucenie apelacji, odmowa ustanowienia adwokata lub radcy prawnego lub ich odwołanie, oddalenie wniosku o wyłączenie sędziego, zwrot kosztów procesu, o ile nie wniesiono skargi kasacyjnej, zwrot kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu, skazanie świadka, biegłego, strony, jej pełnomocnika oraz osoby trzeciej na grzywnę, zarządzenie przymusowego sprowadzenia i aresztowania świadka, odmowa zwolnienia świadka i biegłego od grzywny i świadka od przymusowego sprowadzenia – z wyjątkiem postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji. Tym samym nowelizacja uzupełniła katalog postanowień sądu drugiej instancji podlegających zaskarżeniu do innego składu tego sądu o postanowienie o odrzuceniu apelacji. W wyniku tej zmiany art. 394¹ § 2, który uprzednio poddawał to rozstrzygnięcie pod kontrolę Sądu Najwyższego, stał się zbędny i został uchylony. Katalog ten uzupełniono również o postanowienie, którego przedmiotem jest odmowa ustanowienia adwokata lub radcy prawnego lub ich odwołanie. W stosunku zaś do postanowienia, którego przedmiotem jest zwrot kosztów procesu, doprecyzowano, że zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji przysługuje, jeśli nie wniesiono skargi kasacyjnej.

Nowelizacja utrzymuje zasadę, zgodnie z którą w postępowaniu toczącym się na skutek zażalenia poziomego stosuje się odpowiednio przepisy art. 394 § 2 i 3, art. 395, art. 396 oraz art. 397.

⁷ Dz.U. nr 233, poz. 1381.

⁸ Dz.U. 2014, poz. 435.

Zażalenie poziome w postępowaniu egzekucyjnym

Zmiany w konstrukcji zażalenia w postępowaniu rozpoznawczym nie pozostały bez wpływu na konstrukcję tego środka w postępowaniu egzekucyjnym. Ustawodawca przyjął bowiem, że skoro w postępowaniu rozpoznawczym zażalenie poziome jest zasadą, to postępowanie egzekucyjne nie powinno stanowić pod tym względem żadnego wyjątku. Co więcej, z uzasadnienia⁹ projektu nowelizacji wynika, że wprowadzenie zażalenia poziomego jako zasady w postępowaniu egzekucyjnym związane jest z podrzędną pozycją tego postępowania wobec postępowania rozpoznawczego. Zażalenia na postanowienia sądu wydane w postępowaniu egzekucyjnym powinny więc podlegać rozpoznaniu na tych samych zasadach co w postępowaniu rozpoznawczym. W efekcie na mocy nowelizacji dotychczasowe brzmienie art. 767⁴ k.p.c. uzupełniono o przepis ujęty w treści § 1¹, który jako zasadę wprowadza model zakładający, że ponowna ocena kwestii incydentalnej nie łączy się z przeniesieniem sprawy do sądu wyższej instancji. Wprowadzenie tego przepisu oznacza, że zażalenie będzie rozpatrywane przez sąd tego samego rzędu, jedynie w poszerzonym składzie przewidzianym dla sądu drugiej instancji, a więc w składzie trzech sędziów.

Ocena nowego modelu zażalenia w postępowaniu cywilnym

Obowiązujący do czasu wejścia w życie nowelizacji z 4 lipca 2019 r. model kontroli rozstrzygnięć incydentalnych sądu pierwszej instancji sprowadzał się do założenia, że zażalenie na takie rozstrzygnięcie podlegało rozpoznaniu przez sąd instancyjnie nadrzędny nad sądem wydającym zaskarżone rozstrzygnięcie. Wyjątek w tym względzie stanowiła regulacja ujęta w treści art. 395 § 2 k.p.c., przewidująca względną dewolutywność zażalenia, która pozwala w sytuacjach przewidzianych w tym przepisie, tj. jeżeli zażalenie zarzuca nieważność postępowania lub jest oczywiście uzasadnione, na rozpoznanie zażalenia przez sąd pierwszej instancji. Jedynie w odniesieniu do rozstrzygnięć sądu odwoławczego – obok zażalenia do Sądu Najwyższego – funkcjonowała instytucja zażalenia poziomego, a więc zażalenia przysługującego w określonych ustawą wypadkach do innego składu tego samego sądu. Stan ten uległ zasadniczej zmianie w efekcie nowelizacji, która odwróciła dotychczas obowiązującą regułę, według której zażalenie poziome ma charakter wyjątkowy. Nowelizacja ta z jednej strony w istotny sposób ograniczyła katalog postanowień sądu pierwszej instancji zaskarżalnych do sądu drugiej instancji, czyniąc z tego modelu kontroli wyjątek względem wprowadzonej jednocześnie zasady rozpoznawania zażalenia przez

⁹ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Druk sejmowy nr 3137, Sejm RP VIII kadencji, s. 1–2.

inny skład sądu tej samej instancji. Z drugiej zaś strony rozszerzyła katalog rozstrzygnięć sądu drugiej instancji zaskarżalnych zażaleniem poziomym, które przewidziano również w postępowaniu egzekucyjnym. Tym samym w aktualnym stanie prawnym zasadnicza część rozstrzygnięć incydentalnych w postępowaniu cywilnym została objęta zażaleniem przysługującym do innego składu sądu tej samej instancji. W rezultacie spośród licznych wątpliwości związanych z wprowadzeniem zażalenia poziomego jako generalnej zasady w postępowaniu cywilnym na pierwszy plan wysuwa się pytanie o to, czy zażalenie pozostaje nadal środkiem odwoławczym. Wątpliwości w tym względzie sformułowane zostały już na etapie prac legislacyjnych¹⁰.

Środki zaskarżenia są kwalifikowane według różnych kryteriów, przy wykorzystaniu różnej systematyki i nazewnictwa. Kodeks postępowania cywilnego dokonuje podziału środków zaskarżenia na dwie grupy, tj. środki odwoławcze i inne środki zaskarżenia (art. 363 § 1). Jest to jedyny kodeksowy podział środków zaskarżenia¹¹. W literaturze tradycyjnie już przyjmuje się, że zasadniczym kryterium tego podziału jest dewolutywność, która uznawana jest za element należący do istoty środków odwoławczych¹². Przez dewolutywne środki zaskarżenia rozumie się te środki, których wniesienie powoduje wszczęcie postępowania odwoławczego oraz rozstrzygnięcie o zasadności środka przed sądem wyższej instancji, zaś środkami niedewolutywnymi są środki, których wniesienie powoduje wszczęcie i przeprowadzenie kontroli przed tym samym sądem, tj. sądem, który wydał zaskarżone orzeczenie (względnie przed sądem, który jest właściwy funkcyjnie do przeprowadzenia kontroli innego organu sądowego, np. referendarza sądowego działającego na tym samym szczeblu sądownictwa). Choć instytucja zażalenia w postępowaniu cywilnym nie ma jednolitego charakteru i występuje w k.p.c. (jak i w innych ustawach) pod kilkoma różniącymi się postaciami¹³, to jednak do czasu nowelizacji zażalenie powszechnie uznawano przede wszystkim za środek odwoławczy o (względnie¹⁴) dewolutywnym charakterze, co oznaczało, że jego wniesienie z reguły wiązało się z przeniesieniem

¹⁰ Zob. E. Marszałkowska-Krześ, *Opinia o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (z dnia 14 grudnia 2018 r.)*, s. 27, <http://obsil.pl/wp-content/uploads/2019/01/Opinia-z-07.01.2019-r.-KPC-14.12.2018-r.pdf>.

¹¹ W. Siedlecki, *System środków zaskarżenia według nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1965, z. 5–6, s. 694.

¹² Zob. J. Krajewski, *Zażalenie w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1973, nr 11, s. 8; W. Siedlecki, *Zażalenie w procesie cywilnym de lege lata i de lege ferenda (I)*, „Nowe Prawo” 1960, nr 4, s. 469; T. Wiśniewski, *Problematyka instancyjności postępowania sądowego w sprawach cywilnych [w:] Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005, s. 320 i n.

¹³ Zob. W. Broniewicz, *Istota i rodzaje zażalenia w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 1, s. 18.

¹⁴ Zob. J. Świeczkowski, *Względna dewolutywność zażalenia w postępowaniu cywilnym (za gadnienia wybrane)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. XXXVIII, s. 681.

rozpoznania sprawy przed sąd drugiej instancji, względnie do Sądu Najwyższego. Na skutek analizowanej nowelizacji reguła ta uległa jednak odwróceniu, co wywołuje wspomniane już wątpliwości co do tego, czy w aktualnym stanie prawnym zażalenie jest nadal zasadniczo zwykłym dewolutywnym środkiem odwoławczym.

Za dalszym ujmowaniem zażalenia jako środka odwoławczego przemawia wykładnia systemowa¹⁵. Przepisy regulujące zażalenie poziome zostały bowiem zawarte w rozdziale zatytułowanym „Zażalenie”, stanowiącym część składową działu „Środki odwoławcze”. Z kolei ocena dewolutywności tego środka prowadzi do odmiennych wniosków. Ocena ta sprowadza się do rozstrzygnięcia, czy inny skład tego samego sądu może zostać uznany za wyższą instancję. Odpowiedź na tak ujęte pytanie może się co prawda wiązać z przyjęciem, że instancji wyższej nie należy utożsamiać z sądem hierarchicznie wyższym, co sprawia, że zażalenie przenoszące sprawę do tego samego sądu, ale w innym składzie, należy uznać za rozpoznanie sprawy przez drugą instancję¹⁶. Koncepcji tej wydaje się odpowiadać wykorzystywane w literaturze nazewnictwo, instytucję zażalenia poziomego uznaje się bowiem za konstrukcję procesową realizującą tzw. spłaszczony tok instancji¹⁷ czy tzw. instancję poziomą¹⁸. Słusznie jednak zauważa się, że określenia takie brzmią jak oksymoron¹⁹, gdyż stanowią one *de facto* zestawienie wyrazów o przeciwstawnych znaczeniach. Należy bowiem podkreślić, że instancyjność wymaga istnienia co najmniej dwóch niezależnych organów w układzie hierarchicznym (dewolutywność), co w odniesieniu do postępowań sądowych oznacza istnienie co najmniej dwóch sądów różnego rzędu²⁰. Tym samym odrzucić należy tezę, jakoby rolę wyższej instancji mógł odgrywać inny skład tego samego sądu. Przyjęta na mocy nowelizacji konstrukcja zażalenia poziomego odbiera zatem zażaleniu dewolutywny charakter, pozbawiając ten środek prawny zasadniczej cechy środka odwoławczego.

Podsumowując powyższe uwagi, należy zauważyć, że z jednej strony wyniki wykładni systemowej przemawiają za uznaniem zażalenia poziomego za środek odwoławczy, z drugiej zaś strony rozpoznanie zaskarżenia przez inny skład

¹⁵ T. Zembrzusi, *Charakter zażalenia* [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Erciński, t. III, cz. 1: *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 442.

¹⁶ Zob. F. Zedler, *Zagadnienia instancyjności postępowania cywilnego* [w:] *Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, Warszawa 2000, s. 391.

¹⁷ J.G. Firlus, N. Fox, *Modyfikacja toku instancji poprzez jego „spłaszczenie” jako reakcja ustawodawcy na przewlekłość postępowania sądowego – wybrane uwagi na gruncie procedury sądowoadministracyjnej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 2, s. 96.

¹⁸ T. Zembrzusi, *Charakter zażalenia*, s. 391.

¹⁹ J. Kaspryszyn, *O potrzebie zmiany regulacji środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym – głos w dyskusji* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011, s. 146.

²⁰ M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, s. 90.

tego samego sądu nie spełnia wymogu dewolutywności, która stanowi podstawową cechę wyróżniającą środki odwoławcze spośród innych środków zaskarżenia. Rozstrzygnięcie tej sprzeczności wymaga przyjęcia, że w aktualnym stanie prawnym o kwalifikacji danego środka zaskarżenia powinna decydować nie jego nazwa i miejsce regulacji, lecz jego cechy konstrukcyjne. Innymi słowy, brak właściwości w postaci przeniesienia sprawy do sądu wyższego rzędu powoduje, że nie można danego środka prawnego traktować jako środka odwoławczego w rozumieniu k.p.c.²¹ W literaturze na tym tle zauważa się, że mamy do czynienia ze zmianą standardu środka prawnego, którego określanie mianem „odwoławczego” przestało być uprawnione²². W konsekwencji należy stwierdzić, że nowy model zażalenia zasadniczo nie mieści się już w katalogu środków odwoławczych, lecz jest innym środkiem zaskarżenia. Tym samym utrzymanie przepisów o zażaleniu poziomym w dziale V zatytułowanym „Środki odwoławcze” nie jest właściwe.

Nowy model zażalenia charakteryzujący się marginalizacją dewolutywności należy ocenić krytycznie nie tylko z konstrukcyjnego punktu widzenia. Założenia wprowadzonych w tym względzie zmian *prima facie* wydają się co prawda słuszne, rozszerzenie zakresu zastosowania zażalenia poziomego ma bowiem pozwolić na wyraźne rozgraniczenie kompetencji sądu pierwszej i drugiej instancji, tak aby to sąd drugiej instancji przeprowadzał merytoryczną kontrolę wyniku postępowania sądowego, nie zajmując się jednocześnie rozstrzygnianiem kwestii drobnych, co w konsekwencji doprowadzić ma do przyspieszenia postępowań. I rzeczywiście, zmniejszenie obciążenia sądów drugiej instancji na rzecz zwiększenia kompetencji sądów pierwszej instancji może w pozytywny sposób przełożyć się na sprawność postępowań co do istoty sprawy, w szczególności postępowań odwoławczych. Należy jednak pamiętać, że dążenie do przyspieszenia postępowania nie może negatywnie wpływać na kształt systemu zaskarżania orzeczeń, którego właściwe funkcjonowanie stanowi jedną z ważniejszych gwarancji praworządności i sprawiedliwości²³. Znaczące ograniczenie dewolutywności zażalenia niesie zaś ze sobą takie ryzyko, dewolutywność jest bowiem gwarancją kształtowania jednolitej wykładni i praktyki w sądach podległych instancyjnie, a jej brak zwiększa niebezpieczeństwo petryfikacji wypracowanych i utrwalonych w poszczególnych sądach, niekiedy nieprawidłowych, poglądów na temat zasad wykładni i stosowania przepisów prawa procesowego²⁴. Co wię-

²¹ *Ibidem*, s. 90.

²² T. Zembrzusi, *Zażalenie po nowelizacji, czyli o standardzie środka zaskarżenia*, „Palestra” 2019, nr 11–12, s. 251.

²³ K. Korzan, *Nowy System odwoławczy (apelacja, kasacja) oraz problematyka związana z obalaniem prawomocnych orzeczeń*, „Rejent” 1997, nr 7–8, s. 101.

²⁴ M. Romańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian*, t. I, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2019, s. 898.

cej, można obawiać się również zmniejszenia liczby przypadków uwzględnienia zażalenia przez inny skład tego samego sądu, a to ze względu na ujednolicone poglądy wśród sędziów tego samego wydziału (lub nawet innego wydziału), którzy rozpoznają zażalenie²⁵. Brak dewolutywności zażalenia może zatem ograniczyć szansę powodzenia zaskarżenia.

Nie można też zapominać o tym, że praktyczne zastosowanie nowej konstrukcji zażalenia poziomego na postanowienia sądu pierwszej instancji w niewielkich sądach będzie się wiązało z rozpoznawaniem tego środka przez sędziów z niewielkim cywilistycznym doświadczeniem orzecznictwem. Brak możliwości utworzenia trzyosobowego składu wymaganego do rozpoznania zażalenia w sądzie pierwszej instancji ma co prawda skutkować rozpoznaniem zażalenia przez sąd drugiej instancji, jednak dojdzie do tego tylko, jeśli składu nie da się utworzyć spośród wszystkich sędziów takiego sądu, co sprawi, że rozpoznawaniem zażaleń nierzadko będą się zajmować sędziowie z różnych wydziałów. O ile w większości przypadków rozpoznanie zażaleń poziomych przez sędziów, którzy na co dzień nie stosują przepisów postępowania cywilnego, nie będzie problemem (np. zwolnienie od kosztów sądowych), o tyle w pewnych bardziej skomplikowanych kwestiach (np. rygor natychmiastowej wykonalności) rozwiązanie takie może budzić wątpliwości.

Jeżeli zaś chodzi o kontynuowanie tendencji do poszerzania zakresu dopuszczalności zażalenia poziomego w odniesieniu do kontroli prawidłowości orzeczeń sądu drugiej instancji, to kierunek ten nie budzi większych zastrzeżeń. Wyjątek w tym względzie stanowi postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu apelacji, którego kontrolę w aktualnym stanie prawnym przeprowadza sąd drugiej instancji w innym składzie. Zmiana ta co prawda wiąże się z przyznaniem sądowi drugiej instancji wyłącznej kompetencji w zakresie kontroli szeroko rozumianej dopuszczalności apelacji, jednak rozwiązanie przewidujące przerzucenie na ten sąd wszystkich czynności poprzedzających rozpoznanie apelacji, co *de facto* prowadzi do pozbawienia strony kontroli instancyjnej tego rodzaju czynności, w szczególności w razie odrzucenia apelacji, już na etapie opiniowania projektu ustawy stało się przedmiotem krytycznych uwag²⁶. Oceny te należy podzielić, jako że znaczenie procesowe postanowienia o odrzuceniu apelacji przemawia za zachowaniem dotychczas-

²⁵ A. Jakubecki, *Opinia o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (projekt z dnia 27 listopada 2017 r., s. 34, <http://obsil.pl/wp-content/uploads/2018/05/Opinia-z-26-lutego-2018-r.-do-projektu-MS-KPC.pdf>*.

²⁶ Zob. opinia Sądu Najwyższego do projektu ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (UD309), s. 13; opinia Krajowej Rady Sądownictwa w przedmiocie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, s. 8. Teksty dostępne na stronach Rządowego Centrum Legislacji: <https://legislacja.rcl.gov.pl>.

sowej kontroli tego orzeczenia przez organ hierarchicznie wyższy, w tym wypadku przez Sąd Najwyższy.

Podsumowanie

Zmiany w konstrukcji prawnej zażalenia wprowadzone na mocy ustawy z dnia 4 lipca 2019 r. w ocenie projektodawców opierają się na rozszerzeniu już istniejącej instytucji zażalenia poziomego, a tym samym nie mają charakteru rewolucyjnego, a ewolucyjny. Z takim twierdzeniem trudno się jednak zgodzić, zażalenie traci bowiem zasadniczo swój dewolutywny charakter, a tym samym przestaje być środkiem odwoławczym, czego ustawodawca wydaje się jednak nie dostrzegać. To z kolei wywołuje istotne wątpliwości w kontekście kwestii intertemporalnych. Artykuł 9 ust. 4 nowelizacji stanowi bowiem, że do rozpoznania środków odwoławczych wniesionych i nierozpoznanych przed dniem wejścia w życie ustawy stosuje się przepisy k.p.c. w brzmieniu dotychczasowym. Innymi słowy, o zastosowaniu nowych przepisów w odniesieniu do rozpoznania środków odwoławczych decyduje stan prawny istniejący w chwili skorzystania ze środka odwoławczego, a nie w chwili wydania zaskarżonego orzeczenia²⁷. Skoro jednak zażalenie poziome z konstrukcyjnego punktu widzenia nie jest już środkiem odwoławczym, a innym środkiem zaskarżenia w rozumieniu art. 363 § 1 k.p.c., powstaje wątpliwość co do objęcia nowych regulacji odnoszących się do tej instytucji dyspozycją art. 9 ust. 4 ustawy nowelizującej. Rozstrzygnięcie tej wątpliwości ma istotny walor praktyczny. Przyjęcie, że wspomniany przepis nie dotyczy zażaleń, które na skutek nowelizacji utraciły charakter środków odwoławczych, oznacza bowiem, że w odniesieniu do ich rozpoznania powinna znaleźć zastosowanie zasada wynikająca z art. 9 ust. 2, a nie wyjątek z art. 9 ust. 4. Tym samym do rozpoznania zażaleń poziomych wniesionych przed dniem wejścia w życie nowelizacji należałoby stosować przepisy k.p.c. w brzmieniu znowelizowanym, a nie dotychczasowym. Należy jednak przyjąć, że pojęcie „środki odwoławcze” użyte w art. 9 ust. 4 obejmuje środki zaskarżenia uregulowane w dziale V zatytułowanym „Środki odwoławcze” niezależnie od ich rzeczywistego charakteru prawnego. W efekcie wniesienie każdego zażalenia, o którym mowa we wspomnianych przepisach, również zażalenia pozbawionego cechy dewolutywności, przed wejściem w życie nowelizacji z 4 lipca 2019 r. sprawia, że zażalenie to podlega wymaganiom i rozpoznaniu według rozwiązań dotychczasowych. Nowa regulacja prawna dotycząca zażalenia znajdzie natomiast zastosowanie do zażaleń wnoszonych od dnia wejścia w życie nowelizacji.

²⁷ M. Romańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian*, t. I, red. T. Zembruski, Warszawa 2019, s. 879–880.

Bibliografia

- Broniewicz W., *Istota i rodzaje zażalenia w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 1.
- Firlus J.G., Fox N., *Modyfikacja toku instancji poprzez jego „splaszczanie” jako reakcja ustawodawcy na przewlekłość postępowania sądowego – wybrane uwagi na gruncie procedury sądowoadministracyjnej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 2.
- Jakubecki A., *Opinia o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (projekt z dnia 27 listopada 2017 r., <http://obsil.pl/wp-content/uploads/2018/05/Opinia-z-26-lutego-2018-r.-do-projektu-MS-KPC.pdf>*.
- Kaspryszyn J., *O potrzebie zmiany regulacji środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym – głos w dyskusji* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011.
- Korzan K., *Nowy System odwoławczy (apelacja, kasacja) oraz problematyka związana z obalaniem prawomocnych orzeczeń*, „Rejent” 1997, nr 7–8.
- Krajewski J., *Zażalenie w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1973, nr 11, s. 8.
- Marszałkowska-Krześ E., *Opinia o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (z dnia 14 grudnia 2018 r.)*, <http://obsil.pl/wp-content/uploads/2019/01/Opinia-z-07.01.2019-r.-KPC-14.12.2018-r.pdf>.
- Michalska-Marciniak M., *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013.
- Romańska M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian*, t. I, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2019.
- Siedlecki W., *System środków zaskarżenia według nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1965, z. 5–6.
- Siedlecki W., *Zażalenie w procesie cywilnym de lege lata i de lege ferenda (I)*, „Nowe Prawo” 1960, nr 4.
- Świeczkowski J., *Względna dewolutywność zażalenia w postępowaniu cywilnym (zagadnienia wybrane)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. XXXVIII.
- Zedler F., *Zagadnienia instancyjności postępowania cywilnego* [w:] *Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, Warszawa 2000.
- Zembrzusi T., *Charakter zażalenia* [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. III, cz. 1: *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013.

Streszczenie

Tematem niniejszego opracowania jest analiza modelu zażalenia w polskim postępowaniu cywilnym. Kwestia ta poddana została analizie zwłaszcza w świetle istotnych zmian legislacyjnych wprowadzonych ustawą z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw. Zmiany te zasadniczo zmieniły model kontroli orzeczeń sądowych w sprawach incydentalnych, które nie są rozstrzygające dla całego postępowania. W szczególności ustawa ta w istotny sposób ograniczyła katalog postanowień sądu pierwszej instancji zaskarżalnych do sądu drugiej instancji, czyniąc z tego modelu kontroli wyjątek względem wprowadzonej jednocześnie zasady rozpoznawania zażalenia przez inny skład tego samego sądu. Z drugiej zaś strony ustawa rozszerzyła katalog rozstrzygnięć sądu drugiej instancji zaskarżalnych zażaleniem poziomym, które przewidziano również w postępowaniu egzekucyjnym. Tym samym w aktualnym stanie prawnym zasadnicza część rozstrzygnięć incydentalnych w postępowaniu cywilnym została objęta zażaleniem przysługującym do innego składu sądu tej samej instancji. W efekcie zażalenie zasadniczo straciło swój dewolutywny charakter i przestało być środkiem odwoławczym.

Słowa kluczowe: zażalenie, zażalenie poziome, środki odwoławcze, nowelizacja

MODEL OF COMPLAINT IN THE LIGHT OF THE ACT OF 4 JULY 2019 AMENDING THE ACT – THE CODE OF CIVIL PROCEDURE AND SOME OTHER ACTS

Summary

The following paper includes an analysis of the model of a complaint in the polish civil proceedings. This issue is discussed especially in the light of essential legislative changes introduced by the Act of 4 July 2019 amending the Act – the Code of Civil Procedure and some other acts. These changes fundamentally altered the model for reviewing court decisions in incidental matters, which are not conclusive for the entire proceedings. The Act, in particular, significantly limited the catalogue of decisions of courts of first instance which can be appealed against to the court of second instance, reshaping this particular model of control into an exception to the simultaneously introduced principle of examining a complaint by different judges of the same court. On the other hand, the act expanded the scope of decisions of courts of second instance which are examined by different judges of the same court. A similar solution was introduced also in the enforcement proceedings. Therefore, in the current legal status, majority of incidental decisions in civil proceedings has been covered by the so called horizontal complaint. In consequence, a complaint lost its devolutive nature and thus ceased to be an appellate measure.

Keywords: complaint, horizontal complaint, appellate measures, amendment